

Krajčovič, Rudolf

K historii místa konání konference

Archaeologia historica. 2004, vol. 29, iss. [1], pp. 615-616

ISBN 80-7275-049-6

ISSN 0231-5823

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140598>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Hrabušice – názov motivovaný strategickým priestorom

RUDOLF KRAJČOVIČ

Na prvý pohľad sa zdá, že výklad názvu obce Hrabušice nebude zložitý. Jeho dnešná forma naznačuje, že mohol byť utvorený od apelatíva *hrab* so zreteľom na rozsiahlejší porast tohto stromu. Azda hneď tu bude treba uviesť, že takýto postup výkladu v našom prípade nie je prijateľný. A to nielen preto, že je viac možností výkladov od koreňa *hrab-* (napr. je v slovese hrabať), ale najmä preto, lebo sa v ňom neberie ohľad na historické záznamy názvu obce a napokon ani na okolité prírodné ani na hospodársko-spoločenské skutočnosti, ktoré mohli vznik názvu motivovať. V našom pokuse o výklad názvu obce Hrabušice, prípadne jeho historického variantu uplatníme výskumné zásady, o ktorých sme sa zmienili. V zásade pôjde o geneticko-areálový postup. Východiskom nám budú historické záznamy názvu obce a po ich interpretácii a prihliadnutí na okolité prírodné a dobové hospodársko-spoločenské objekty zrekonštruujeme historický lexikálny základ názvu, jeho obsah a súčasne stanovíme podmienky motivácie jeho výberu.

1. Najnovšie sa uvádzajú tieto historické záznamy názvu obce Hrabušice: villa *Composita* 1279, *Capusdorf* 1284, *Kabuzdorf* 1307, *Kabisdorf* 1328, *Kaposztafalva* 1440, *Hrabusicze* 1773, *Harbusicze* 1786, *Hrabošice* 1920, Hrabušice od roku 1927; maďar. Káposztafalu, nem. Kabsdorf, Kapsdorf; miestna časť Kabost s historickým dokladom *Kabost* z roku 1260 (VSO II, 450 n). Ako vidieť, zo záznamov je najprehľadnejší záznam najstarší villa *Composita* z roku 1279. Je to záznam latinský, ktorý vlastne ani nie je záznamom názvu obce, ale informácia o tom, že usadlosť (villa) tvorí s inými usadlosťami združené spoločenstvo, pričom pisár mal na mysli príslušnosť usadlosti k Spoločenstvu spišských Sasov. Ďalšie záznamy zložené s nemeckého apelatíva *-dorf* túto interpretáciu záznamu villa *Composita* z roku 1279 potvrdzujú. Osobitnú pozornosť treba však venovať prvej časti týchto zložených záznamov. V zázname z roku 1284 *Capusdorf* prvá časť pripomína staromaďarské apelatívum *kapus*, „strážca brány“, no druhá časť *-dorf* takú interpretáciu nepripúšťa, ale naznačuje, že celý záznam je potrebné interpretovať ako záznam nemeckého pôvodu. Postup pisára možno pochopiť tak, že latinský výraz v prvom zázname *composita* si vysvetlil ako starogermánske apelatívum *kumposta* „kyslá kapusta“ a vo svojom zázname ho nahradil, zrejme, jemu blízkemu starohornonemeckému *kabuz*, *cabuz* „hlávková zelenina, kapusta“, dnes *Kappes*, *Kappus*, odb. *Brassica oleacea* (podrobne Kluge, s. 350, 391). Táto úprava pôvodného nemeckého názvu sa v stredoveku ujala, ako o tom svedčia ďalšie nemecké záznamy *Kabusdorf* (1307) a *Kabisdorf* (1328). A neskôr ho rešpektoval aj maďarský nomenklatúrny úrad, pravda, v podobe prekladu *Kaposztafalva* známeho už zo záznamu z roku 1440.

2. V uvedenom súbore historických záznamov názvu obce Hrabušice prekvapuje to, že domáci slovenský názov tejto obce sa zaznamenáva až v 18. storočí ako *Hrabusicze* (1773), v úprave v roku 1920 ako *Hrabošice* (asi s prehliadnutím na apelatívum *hraboš*). No dnes je známy aj historický záznam *Harabis** z 13. storočia. Tento záznam, pravda, ak je to záznam hodnoverný, podáva svedectvo, že pôvodne názov obce Hrabušice znel *Hrabišče* a bol utvorený od koreňa *hrab-* s príponou miesta *-išče* (k záznamu porov. doklad *Rivvis* 1113, t.j. *Rvišče*, dnes Veľké Orvište pri Piešťanoch, CDS I, s. 418). Ostáva už len vyriešiť, aký obsah mal lexikálny základ *hrab-* v pôvodnom názve Hrabušice.

3. Ak vezmeme do úvahy odbornú charakteristiku lesného porastu v okolí obce Hrabušice, že totiž v jej chotári majú prevahu smrekové lesy s prímesou buka a jedle (VSO II, 450), potom je nepravdepodobné, že by bol názov obce utvorený od názvu listaného stro-

* Informácia od doc. Dr. Slivku.

mu hrab (*Carpinus betulus*) a jeho vznik motivovaný rozsiahlejším miestom výskytu tohto stromu. Takto nám zostáva uvažovať o inom variante výkladu, že totiž pôvodný názov Hrabišče bol utvorený od koreňa *hrab-* (prípadne hist. *grab-*), ktorý je v slovese *hrabať* (psl. *grabati*) s významom hlbšie rozhrabávať povrch zeme, resp. vyhrabávať plytšie priehlbiny či neupravené jamy a pod., príponou miesta *-išče*.

Takýto výklad pôvodného názvu obce Hrabušovce má oporu vo viacerých skutočnostiach. Predovšetkým je to fakt, že pôvodná usadlosť Hrabišče vznikla a naďalej sa vyvíjala v strategickom prostredí. Strategický charakter priestoru v jej okolí bol daný najmä tým, že neďaleko nej bol brod cez Hornád dôležitej komunikácie smerujúcej od severu na juh, prípadne od juhu na sever, ktorú pri brode križovala komunikácia vedúca pozdĺž brehu Hornádu od západu na východ k Spišskému hradu. V priestore tejto križovatky neďaleko usadlosti Hrabišče bol hrad, zrejme, so strážnou, ochrannou funkciou, ktorý sa spomína už roku 1250 (VSO I, 451). To, že v ranom stredoveku tento priestor považovali blízke panstvá najmä panstvo Spišského hradu nielen za priestor strategický, ale aj za hospodársky výnosný, svedčí zriadenie mýtnej stanice neďaleko brodu, ktorú dodnes pripomína názov miestnej časti Hrabušoviec Mýto (cit. VSO I.).

4. Všeobecne je známe, že v ranom stredoveku i neskôr okolie strategických priestorov, ale hlavne komunikácie pri vstupe do nich a, pochopiteľne, i v nich boli chránené zátarasmi niekedy nazývané aj závary rozličného druhu. Mohli to byť napríklad drevené pališady, navrhšené klady, valy z hlíny spevnené kamením, najmä však priekopy často napňané vodou a pod. Ale bývali to aj zátarasy v podobe vyhrabaných priehlbín, neupravených jám, ktoré vodou napňal dážď alebo sa o vodu a vôbec o takýto priestor mali povinnosť sa starať stredovekí vodorobotníci v službách hradu alebo panstva, panského dvora známi ako *brodníci* či *voderadi* „aquarii ministeriales“ (Krajč. 1965 s lit.). O tom, že v spomínanom strategickom priestore pri usadlosti Hrabišče boli komunikácie pri mýte a brode chránené rozorvanou zemou vyhrabanými priehlbínami, jamami napňané vodou svedčí jednak nemecký názov miestnej časti Weingrub (die Grube „jama“), ale najmä rašelinisko v chotári dnešnej obce Hrabušice, ktoré sa iste formovalo postupne po zmenšovaní a napokon strate stredovekého strategického významu priestoru v okolí Hrabušíc.

Azda ešte treba dodať, že spomínaná komunikácia prechádzajúca brodom cez rieku Hornád bola aj dôležitou stredovekou obchodnou komunikáciou. Svedectvo o tom podáva nielen neďaleký Spišský hrad, ale aj historický názov Štvrtok neďalekej obce na severe od spomínaného brodu, dnes Spišský Štvrtok. Starobylosť sídlíštného základu obce je preukázaná archeologickým nálezom sídliska z doby veľkomoravskej. Historické záznamy o obci *Sanctus Ladislaus alias Quintoforum* 1294, *Forumquintum* 1310, *Chetherthekhel* 1479, *Donners Marckt* 1502 a iné (VSO III, 80) bezpochyby dokazujú, že Spišský Štvrtok bol oddávna trhovou lokalitou (v dokl. *-forum, Markt* „trh, trhovisko“) a nazývala sa Štvrtok, t.j. dňom povoleného trhu.

5. Vcelku výsledky našej úvahy možno zhrnúť nasledovne. Názov obce Hrabušice v dnešnej podobe je relatívne novší. Pôvodne mal podobu Hrabišče utvorenú od apelatíva hrabišče. Tento jej pôvodný názov bol motivovaný blízкими ochrannými zátarasmi urobenými a udržiavanými vyhrabávaním priehlbín a jám, prípadne aj ich zavodňovaním na okraji dôležitej komunikácie pri jej vstupe do strategického priestoru, na územie, kde sa vyberalo mýto a do blízkeho brodu cez Hornád.

Literatúra

Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I., II. Ed. R. Marsina. Bratislava: Veda, 1971, 1987. – CDS I. KLUGE, Friedrich: Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache. 20 Auflage bearbeitet von Walter Mitzka. Berlin 1967. – Kluge.

KRAJČOVIČ, Rudolf: Z historickej typológie služobníckych osadných názvov v Podunajsku. In: O počiatkoch slovenských dejín. Red. P. Ratkoš. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1965, s. 205–250. Register, s. 236, 246. – Krajč.

Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I.–III. Hl. red. M. Kropilák. Bratislava: Veda, 1977, 1978. – VSO I., II., III.